

„Не, няма какво да поправам. Да се препише както си е“ — беше неговият отговор.

И след този разговор обаче, не знам защо, продължаваше да ме гризе някакво съмнение. Затова, когато в началото на следната година получихме някакви списъци от сборника, използвах едно случайно идване на Константинов в редакцията и го помолих да ги прегледа: знаех от опит колко много държи на личната проверка. За изненада, този път той отказа да се занимава с такъвото и да било коригиране, като с един жест на доверие възложи работата на мене. Но тъкмо да си тръгне, хвърли небрежен поглед върху набора и неочаквано помръкна. Оказа се, че името на поменатия от него поет Морис Матр не беше изписано така, както го изписваше той: за наше улеснение някой го беше побългарил с прибавяне на един предателски ер голям между „г“ и „р“, което му се беше видяло кощунствено незачитане на френското произношение. И с трескава припряност настоя да отстраня допуснатата грешка. Нищо повече.

Какво по-очевидно от това, че неговата някогашна реакция беше предизвикана не толкова от честолубиво несъгласие с нанесената поправка, колкото от обстоятелството, че беше накърнен един принцип — неприкосновеността на авторската воля?

Често ще чуете да се казва, че хората се познавали най-добре в тежки обстоятелства, когато биват на път или когато живеят заедно. За добро или зло съм имал случай да срещна Константинов в тези възлови моменти на разкриване, за да съдя пряко и сигурно за интимната страна на характера му. Обаче в един по-широк и главно интелектуален смисъл на думата мога да кажа, че донякъде съм общувал с него. Имам пред вид нашето съвместно летуване в Пампорово през месец септември 1946 година, при което в продължение близо на три седмици по един или друг повод всекидневно съм го виждал и заговарял — и в трапезарията на почивната станция, и на вечерните заседания в трема, и при случайни разминавания по моравите наоколо. Разбира се, това бяха мимолетни общувания, наложени от обстановката, във от онези трудности и противоречия, в които човек изявява най-ярко своята природа. Но колкото и кратки, те бяха напълно достатъчни да окръгля мнението си за един творец, когото бях доближавал и добре познавах от неговите книги и от участието му в обществения живот.

Спомням си, че нашият престой в Пампорово започна с едно малко прибързано очакване.

Знае се, че когато е на почивка, особено в среда на познати и близки, човек обикновено се разпуска, освобождава се от някои задръжки и става по-разговорчив и по-достъпен. Без да изменя на себе си, можеше да се очаква, че така щеше да постъпи и Константинов и ако не друго, поне да намали разстоянието до себе си. За изненада — не стана така. Дори и тук, където обстановката и свободното време предразполагаха към близост и общуване, той остана сдържано хладен, както и по-рано, скъп на думи, затворен в себе си и никак въвн от кръга на тези, които го заобикаляха: рядко влизаше в разговор и още по-рядко се застояваше на импровизирани вечерни забавления (и тук, както винаги, придружен неизменно от своята сестра — художничката Донка Константинова). Това ми се стори малко странно и можех да го обясня не вече само с особеностите на затворения му характер, а и с някои събития около него, на които, без да ща, бях станал свидетел. Имам пред вид главно обстоятелствата, които го бяха довели до оттегляне от заеманите дотогава обществени постове.

През януари същата година, преди още да му изтече едногодишният мандат, Константинов си подаде оставката от председателството на съюза, като прие да стане главен редактор на списание „Изкуство“. Но още в началото на лятото, едва излезли няколко книжки, последва оставката му и от редакторството. И всичко това стана тихомълком, без никакви външни сътресения и дори, що се отнася поне до списанието, без формална мотивировка пред Камарата на народната култура, чието издание то беше. Знам това, защото имах случай да взема участие в заседанието, което се занима с този въпрос. Лесно е обаче да се разбере, че тези две оставки, последвали в интервал от няколко месеца, не бяха нито случайни, нито без вътрешна връзка. Оттук и въпросът: на какво следва да се отдадат? Може би на това, че несговорчивият Константинов не желаше да бъде въвлечен в търкания с други несговорчиви, с които по необходимост трябваше да работи и в съюза, и в редакцията? Навярно е имало такива причини. Или може би на литературни разногласия — на това, че неговият естетически максимализъм, който беше еkleктичен и клонеше малко към камерност, не можеше да се примири с някои крайни социологически изисквания, обременени с категоричността и неизбежния догматизъм на времето? Това е вече сигурно така. Помня например как посрещна първия брой на „Изкуство“ Крум Кюлявков, който заемаше тогава едно от ръководните места в идеологическия сектор. За него той беше чисто и просто „провал“. Знам също така как бяха посрещнати някои други работи в този и следващите броеве — като стихотворния цикъл на Валери Петров „Стари неща — малко по новому“, статията на Борис Иванов за изложбата на Кирил Петров и особено есето на Бенедето Кроче за „Дон Кихот“. Без никакво преувеличение те бяха преценени от някои хора направо като „идеологическа контрабанда“. Разбира се, тези крайни мнения, които обикновено не държеха сметка за сложността на творческия процес, поне в грубата си форма не проникваха в печата и нямаха пряко литературно изражение. Но те бяха широко разпространени, често се чуваха в частни разговори и не оставаха тайна за никого. Така че Константинов, който беше човек на литературната среда, не можеше да не ги знае. Не само това, както болезнено реагираше на такива преценки, сигурно ги беше изживял като морален блям, който един етичен човек като него не можеше да подмине без изводи. И въпреки това, каквото и значение да имаха, важното и същественото в случая бяха не толкова особеностите на характера и обикновените литературни предпочитания, неизбежни, както е известно, и в една идейно еднородна среда. Важно и съществено бяха обществените възгледи, които определят гражданското и творческо поведение на писателя. Безпартиен човек със склонност към духовно извисяване, понякога „вън от времето и пространството“, както сам пише на едно място, Константинов се плашеше от слизането на „улицата“, макар да не отричаше участието на твореца в обществения живот. Възпитан в дух на парламентарен либерализъм, той беше вътрешно неподготвен, макар и върху основата на общоприемлива програма, да ръководи един съюз или една редакция в тогавашната сложна обстановка, която, поради съществуването на политическа опозиция, налагаше не само ограничение на личната автономия, а и прибавяне към невинни „възвишени“ средства за борба. И естествено — трябваше много скоро да направи своя избор.

Спомням си следния характерен случай.

Няколко дни след като Константинов излезе от редакцията на „Изкуство“, беше проведено извънредно събрание на писателския съюз с доклад от Людмил Стоянов. В този доклад, който се занимаваше с предстоящите практически задачи, покрай другото беше подложена на критика и дейността на Трифон Кунев, тогава един от дейните представители на опозицията. С други думи —

минаваше се към политическо порицание, а може би и към резолюция в този смисъл (резолюция обаче не последва). И тъкмо в този момент, като да се спасяваше от надвиснала опасност, Константинов напусна залата. Защо? Защото искаше да изрази мълчалива солидарност с опозицията ли? Не за това, разбира се — никога, доколкото знам, той не беше се свързвал с програмата на една политическа партия, все едно коя, и още по-малко беше разположен да го направи в онзи момент. Или може би е таел скрити симпатии към засегнатия? Такива симпатии не можеше да има. Човек с друга душевна нагласа, Константинов беше далече от политическата острастеност и партизанските буйства на Трифон Кунев. Не само това, той имаше и лично основание да се разграничи от него: на времето, след една разпра — отначало пред съдебните власти, после в печата — Трифон Кунев го беше нападнал и на публично място му беше нанесъл телесна повреда — нещо, което обикновено не се забравя за цял живот.* Така че и дума не можеше да става за някаква лична обвързаност. Как тогава да си обясним припряната постъпка на Константинов? Много просто: и тук, поради вътрешни задръжки, той вероятно беше пожелал не да вземе страна, а да се издигне над спорещите, в „чистата сфера“ на духовните стойности — единствената, която си беше избрал. Инак казано, и тук беше пожелал да не се товари с отговорност, която смяташе неприсяща на своето призвание.

Но заобиколил една пречка, човек може да се натъкне на друга.
„... Дори когато в света има само един изход — казва Ортега-и-Гасет — пак биха останали два: тоя изход е излизането от света“ („Бунтът на масите“, София, 1938). По всичко изглежда, в онзи момент, за който говоря, Константинов не само си беше спомнил тези думи на испанския философ, поднесени някога от него и Далчев на българския читател, а ги беше приел донякъде и за свое ръководно правило, за да предпочете пред отговорните постове литературната усамотеност. Обаче не съм сигурен дали беше предвидил докрай неудобствата и тъжните последици от такова решение. Тъй или инак, в Пампорово той ми се видя, да употребя същия израз, не само излязъл от света, а и малко разсърден на него, като човек, който е тръгнал вратата след себе си. И както става обикновено в отношенията с такива хора, пристъпвах към него с удвоена предпазливост и дори със страх да не допусна някаква безтактна постъпка — страх, подсилен от смътното съзнание, че имах някаква вина в неговото оттегляне. Затова не изпитах особен ентусиазъм, когато ми беше наложено от обстоятелствата да го приканя към един малко особен вид литературно сътрудничество, което предполагаше вземане на становище и дори губене на време.

В какво се състоеше работата?

Необходимо е да напомним, че нашето летуване съвпадна с първите дни след референдума, който сложи край на монархическия институт у нас. Страната живееше още под впечатление от голямата победа — обхваната от ликование, рядко за нашата политическа история. И било под влияние на тези настроения, било поради вече създадена практика, не знам кой беше решил да се заемем с издаването на стенен вестник. Темата, то се знае, беше голямото събитие, а за отговорник, трудно е да се каже защо, изборът беше паднал върху мене. Място за възражения нямаше — следваше да се пристъпи към работа. И аз се заех, щастливо насърчен от това, че летуващият с нас Данаил Дечев още при първата дума се съгласи да оформи вестника и да нарисова обединяващата композиция: вземане на историята съкрушително на-

* Вж. по този въпрос: „Необходимо обяснение“ от К. Константинов и антрефилето „Апашлъкът на Трифон Кунев“ без подпис — и двете във вестник „Народ“ (год. IX, бр. 261 и 262, 1920).

тежават към република. Колеланията дойдоха след това, когато предстоеше да се пристъпи към събиране на литературния материал.

Като изключим Елин Пелин, който лекуваше своя сърдечен пристъп под строг лекарски надзор, за участие във вестника трябваше да се поканят всички, начело, разбира се, с Константинов, който следваше по старшинство след него. Това беше естествено и е могло да се разбере още в началото. Наел се с една наложена ми задача обаче, аз няхах време да стигна дотам в предвижданията си. И ето, налагаше се сега да наруша защитната дистанция и да го занимам с един въпрос, който — бях сигурен! — щеше да се схване като теглене надолу, ако не и като натиск над неговата съвест. А да го подмина — беше немислимо: то щеше да бъде направо израз на незачитане. Поставен пред този избор, след вечерята на другия ден се доближих до него и го заговорих, изпълнен с тревожното съзнание, че вършех непозволено предизвикателство. За щастие, страховете ми се оказаха прибрзани. Константинов ме изслуша и макар сдържано, без никакво колебание и никаква вътрешна задръжка каза, че е съгласен. И още сутринта, пръв, доколкото си спомням, представи своя текст.

Виждам и сега статията му, оградена с червени графически акценти и поставена в горната част на правоъгълното табло, до самата рисунка на Дечев. И без риск, че ще се отклони от същественото, бих могъл донякъде да я възпроизведа.

Естествено, отдавайки дължимото на голямото събитие, Константинов, се присъединяваше към общата радост от извършената промяна. След това чрез лирическа градация (това беше негов любим похват) свързваше тази промяна с възрожденските копнежи за една република, която зачита свободата, съвестта и достойнството на гражданите. И накрая, като минаваше от общото към частното, говореше за духовната независимост на твореца, за да напомни още веднъж онова, което беше неговата постоянна тема — че тази независимост е „единственият климат“, в който се зачева и ражда истинското изкуство.

Колкото и хладно посрещнат обаче, наложеният контакт, от който така много се плаших, по всичко изглежда беше приет не само с благосклонност, а и като акт на доверие. Неслучайно, без да напуска своята сдържаност, следващите дни Константинов стана някак по-приветлив и започна да ме заговаря за едно-друго. При тези кратки реплики трябва да му бях направил някакво впечатление, защото една вечер, не знам вече по какъв повод, отиде по-нататък и предупредително се заинтересува дали не съм от Македония. После, като разбра, че съм от Пазарджик, произнесе едно „Тъй ли?“ и с особена заинтересованост попита дали познавам художника Георги Машев. И едвам дочакал отговор, се оживи, каза, че били стари приятели с него, и за първи път си разреши пред мене някакво скъперническо доверяване — откога и откъде се познавали (което аз, разбира се, побързах да забравя), като се изказа много ласкаво и за него като човек, и за изкуството му. Нищо чудно: те бяха хора от едно поколение, и двамата творци с културни интереси — случаят лесно можеше да ги срещне и сближи. Чудното беше друго — че можеше да се възхищава от характера и още повече от изкуството на своя приятел. И ще кажа защо мислех така.

Като изключим артистичната му фигура, която съм виждал и помня още от юношески години, аз не съм имал друг непосредствен досег с Машев. Обаче не ми бяха чужди нито ученическият фолклор от някогашното негово учителстване, нито всемогъщата градска мътва, широко осведомена за всичко. Същевременно, което в същност беше по-важното, доста добре познавах неговите живописни работи, поне по-характерните от тях, излагани в общи и частни изложби в провинцията. Така че, макар донякъде задочно, имах твърде

точна представа за него. Това беше духовно агресивен човек с парадоксално въображение и склонност да вижда отрицателното в неговите хипертрофирани и най-причудливи прояви. Такъв беше в изкуството, а такъв е бил и в живота — визионер-диабелик, обладан от сатирическа страст, готов всеки момент да влезе в разпра със злото или с онова, което му изглежда зло, без колебание и без страх от опасните „принизяващи“ последици. Е, добре, как този чепат и неудобен човек е могъл да спечели възхищението на един сантиментален романтик с „лирически отдавания“, повече или по-малко затворен за другите, който предпочиташе вътрешния диалог и намираше щастливо осъществяване не в живото общуване, а преди всичко в словесните превъплъщения на своята личност? Как неспокойният, обърнат към света, е могъл да привърже към себе си неудовлетворения мечтател, който се плашеше от всеки досег с обществените противоречия във от успокояващата естетическа мярка? Ето въпросите, които се натрапиха на съзнанието ми при разговора за това малко странно приятелство — въпроси, които ме изненадаха и ми се сториха някак непонятни. А е била необходима само малко повече наблюдателност, за да се види, че в случая не е имало нищо странно и нищо за неразбиране.

Разбира се, в този момент аз едва ли съм могъл да знам, че Константинов е бил близък някога със сатирици като Подвързачов и Стаматов, за да подозирам у него някакъв афинитет с техните душевни реакции. Поради недостатъчно познаване на литературните факти, не съм знаел също, че още в юношеските си години, тъкмо когато се появяваха първите му литературни опити, с една доста обширна статия в списание „Българска сбирка“ той беше сложил на пиедестал Стоян Михайловски, отдавайки носталгична дан на неговите сатирически страсти.* За сметка на това известни ми бяха някои от ранните му хумористични стихове и някои отделни публицистически сцепвания в печата. Но тези стихове не отиваха отгатък забавната закачка, а публицистическите статии, писани по разни поводи, ми изглеждаха случайни и не успяха да ги включа в една трайна закономерност. Поради това до онзи момент по необходимост впечатленията ми от него се изграждаха само върху моите оскъдни лични наблюдения и повече върху книгите му, в които всичко е успокоено от строг естетически контрол, с други думи — без вникване в сложността на човешките прояви. Оттам и убеждението, че като характер Константинов не излиза във от сферата на примирението и тихата тъга. Разговорът за приятелството му с Машев обаче ме накара да се огледам и да преоценя някои факти, на които дотогава не обръщах достатъчно внимание.

Първото нещо, което ми дойде на ум, беше една негова реплика по време на националната конференция — отговор на Владимир Полянов, който в изказването си по докладите твърдеше, че те били „приспособени към тежкия момент на момента“. Макар изречено в безлична форма, Константинов беше решил, че обвинението е насочено лично към него и също, без да произнесе никакво име, но с мълчаливо определен адрес, който не оставяше никакво място за съмнение, го парира много остро и с такова точно попадение, че предизвика ръкопляскания в залата. И разбира се, имаше право да се защити, но не можеше да се овладее и да скрие своето раздражение — по-голямо, отколкото можеше да се очаква и поне на пръв поглед малко необичайно за човек като него, който прави усилия да се издигне над разпрата. При спомена за този случай, който ми беше направил впечатление, без много да ме изненада, колелото се завъртя и в паметта ми изплаваха и други словесни убождания на Константинов, може би не така остри, ако не и по-малко характерни. Към тях

* К. Константинов. Пред прага на нощта... (сп. Българска сбирка, год. XV, кн. 9, 1908).

идваха да се принадят като неоспоримо писмено потвърждение вече и онези счепквания в печата, за които споменах. Накрая от многото натрупвания неочаквано доби друг смисъл дори една съвсем невинна риторическа особеност на неговите изказвания. Имам пред вид навика му да изгражда мисълта си във форма на настъпателна градация, призовавайки на спор предполагаем и опоненти („Някои хора. . .“, „И се намериха люде, които. . .“ и др. такива) — нещо, което дотогава си обяснявах единствено като остатък от неговото минало на прокурор и юрисконсулт. Така пред очите ми започна да се очертава един друг, малко познат или съвсем непознат образ, който идеше да покаже, че като характер Константинов не беше нито така еднопосочен, нито така хармонично успокоен, както можеше да изглежда като художник. Сантиментален и лирично приповдигнат в книгите си, при досега с хора и обстоятелства, които накръняваха по някакъв начин неговия съкровен вътрешен свят, той ставаше неочаквано раздразнителен, подет от неударжим вътрешен тласък за противодействие. И както всички хора, на които не достига хумор, репликата му биваше обикновено несдържана, остра и дори жлъчна, макар и всякога изискано изящна по форма. Интелигентен човек обаче, със съзнателно култивирано чувство за такт, той имаше ясно съзнание за своята слабост и се стареше колкото може да обуздава тази друга страна на своята природа. Ще рече, противно на привидностите, по душевно устройство беше близък на Машев и навярно е ценял в него тъкмо онова, което носеше в себе си и което потушаваше. А ценял ли е човека, не му е било трудно да приеме и неговото изкуство, дори вътрешно и да не е отговаряло напълно на артистичните му предпочитания.

Така с една ретроспективна преценка, основана не толкова на личен опит, колкото на литературни наблюдения, аз успях не само да си обясня тази малко изненадваща дружба, а и да вникна в една душевна особеност на Константинов, за която дотогава съм могъл да се досещам само отдалече. И ми се струва, че всичко онова, което последва и което по-късно успях да науча, потвърди моето мнение.

СРЕЩИ И РАЗГОВОРИ С КОНСТАНТИН КОНСТАНТИНОВ

Борис Делчев

I

Има случаи, понякога на вид незначителни, които внасят нещо ново в еднообразния ход на дните и остават завинаги в паметта на човека. Тъкмо такава една случка ме връща сега към блажената възраст на моето далечно юношество.

Бях завършил пети клас на Пазарджишката гимназия и не знам по чие застъпничество бях попаднал между подбраните за ученическата колония. Така през жежкия месец август на 1926 година, омесен в пьстрата и шумна навалица на мои връстници, неочаквано се озовах сред прохладата на Раки-тово. Бяхме настанени в старото училище под джамията, в самия край на селото по пътя за Баташкото блато. И понеже дисциплината се свеждаше до простото задължение да лягаме навреме и навреме да се явяваме на храна, през останалите часове можехме да разполагаме със себе си. Възползван от това, два пъти на ден аз излизах навън от селото — сутрин с приятели в гората да отбивам предполагаемите пристъпи на туберкулозата, а следобед сред младите борови посадения на отсрещния рид да срещам на моя неси-гурен руски език поемите на Лермонтов, които бяха запалили въображението ми. И така измина седмица, а може би и повече в приятно еднообразие до случката, за която говоря.

Веднъж, привечер, тъкмо се връщах от следобедната си сантиментална разходка, една от нашите ръководителки, която знаеше за моите литературни интереси, ме видя и малко заговорнически ми довери, че в селото била пристигнала някаква компания, в която имало и познат на нея писател. След това, като каза още нещо, добави, че същата тази компания била минала сега нагоре по посока на гората. И произнесе името Константин Константинов.

Макар да следях вече нашата литература и да гълтах безразборно всичко, което ми попаднеше, до онзи момент едва ли бях чел нещо от Константинов. Но ако не от книгите, то сигурно от литературните престрелки в печата, към които проявявах малко болезнена склонност, неговото име ми беше добре известно. И понеже бях изпълнен с детинско страхопочитание към хората на художественото слово, а не бях виждал писател, приех новината с чувство на претърпяна загуба. Тъкмо се чудех какво да правя, от горния край на главната улица се зададоха неколцица души, мъже и жени, елегантно облечени по тогавашната градска мода. Вървяха бавно по средата, оглеждаха наоколо с любопитство на новодошли и както с вида си, така и със своето държане се отделяха от малко неугледната пьстрота на случайните летовници. Ни-

какво съмнение — това бяха т.е. И действително, когато ни подминаха, учителката произнесе нещо и посочи с поглед мъжа откъм нас. След станалото не беше необходимо повече, за да разбере кой беше този човек.

Връщам се назад и се мъча да възстановя впечатленията си от онова далечно време. В съзнанието ми се очертава добре сложен мъж на среден ръст, с равнотелна спокойна походка, някъде между трийсет и пет и четиридесет години — възраст много почетна за тогавашните ми понятия. Виждам и сега някаква бяла панама, светъл костюм и свободно развята вратовръзка. Ако беше малко по-висок, отдалече щях да го взема за моя съгражданин, художника Георги Машев, който по онова време беше учител по рисуване в нашата гимназия и минаваше в моите очи за образец на артистична външност. Така съм и запомнил Константинов — по приликата с един познат човек, както разбрах много години по-късно, негов интимен приятел още от младини.

Не ще и дума, тази случайна среща беше събудила моята юношеска суета и даде повод за някои разговори. Каквото и да е било нейното отражение обаче, тя щеше да избледнее и дори да се забрави, ако не беше последвана от други случки, вече от литературно естество, които споиха случайното с по-важни и по-значителни неща.

Няколко месеца по-късно, през същата онази година, започна да излиза литературният седмичник „Ведрина“. Издаван от Антон Страшимиров, който след романа „Хоро“ се ползуваше с престижа на гражданска съвест, вестникът беше приет много добре от прогресивните хора и аз не само го следях, а просто го „изгризвах“. Тук именно, в отдела „Текущ литературен живот“, един ден попаднах на някаква полемична статия без подпис и без точен адресат: критикуваше се за негови писания в печата някакъв автор, който се поменаваше само със своя псевдоним.* Критикуваше се обаче по особен начин — и много остро, и същевременно с изненадваща висока оценка. Отричаха се неговите тогавашни резигнации и неоправдано идиличната му представа за съвременната действителност — дотам, че се смяташе за съмнително да се пробуди в него „осъществяването на умиращия“, а се възхваляваха ранните му работи — неговят дебют в литературата. И се възхваляваха по един почти патетичен начин, който предполага голямо литературно име. „Каква интимна дълбина — казваше авторът на статията за ранните му работи, — и каква непринудена и пак постигаща най-далечни синтези проза.“ Това категорично „да“ и още по-категорично „не“ бяха голяма стръв за един млад човек, който се увличаше от словесните престрелки и проявяваше непреодолима склонност към литературния анекдот. Да се остане в анонимността — беше немислимо. И каква изненада, когато разбрах, че атакуваният автор е човекът, когото наскоро преди това бях видял. От този момент нататък Константинов заживя у мене с двойна самоличност — веднъж под собственото си име, друг път със своя, както се беше изразил критикът на „Ведрина“, „не сериозен на глед“ псевдоним — Душечка.

Това обаче не беше всичко. Като се зачитах в някогашната периодика, по-късно случайно успях да изровя из праха на старите списания някои работи на Константинов, подписани с вече известния ми псевдоним — за изненада, не синтетична проза, а стихове и импресии. И не само ги изрових, а и запомних някои от тях. По този начин Константинов ми се откриваше вече откъм друга една страна, която и този път неволно отнасях към преживяното. Така, стане ли дума за него, и до ден днешен в съзнанието ми се появява някогашната елегантна компания от Ракитово и в ушите ми зазвучават тези игриви два стиха:

* Вж. в. Ведрина, год. I, бр. 2 — 1926. Статията е без подпис, но няма никакво съмнение, че е писана от А. Страшимиров.

... Той — в летен костюм с гарсонетка,
тя — в пъстричка robe japonaise.*

Много години по-късно, когато бяхме вече на т и, аз разказах на Константинов за случилото се някога и за моите първи впечатления от него. Той беше приятно изненадан от това неочаквано връщане към младостта, каза, че по онова време наистина бил летува в Чепинското корито, но точната година не можа да посочи. После, като чу думите ми за неговия „европейски вид“, последвани неразумно от същите два стиха, скептично се намръщи, сякаш се отбраняваше от неуместна шега (по-късно разбрах, че не обичаше да се споменава много за стихотворните му опити), и като обясни, че наскоро преди случая бил пътувал във Франция и Белгия, с лека полуиронична усмивка добави една приблизително такава фраза: „Нищо чудно, това е най-лесният начин да изглеждаш европеец.“

Както и да е, след онази далечна среща, която ме накара да се почувствам един вид литературно удостоен, името на Константинов ми стана някак по-близо. От този ден нататък онова, което се отнасяше до него, не можеше да остане незабелязано или да се подмине без внимание. Не случайно, макар в най-хаотичен вид и вън от всякаква хронология, в паметта ми са запазени редица публицистически прояви от последвалите години — полемични престрелки и преценки върху неговото литературно дело. Но докато всичко това идеше и отминаваше заедно с периодичния печат, без да остави трайна дия, друга една „среща“ запомних много добре — срещата с белетриста Константинов.

Тази „среща“ започна с неговия пътеписен сборник „По земята“.

Известно е, че осемнайсетте години са все още възраст на приключенската книга. Младият човек е минал вече през българската литература, изучава европейската класика, но въпреки това по навик търси в художественото произведение преди всичко събитието. А и тогава, и по-късно пътеписите на Константинов, против една установена традиция, са характерни тъкмо с това, че в тях няма събитие или пък, доколкото има, е изтласкано на заден план като външен и незадължителен елемент на повествованието. Тук същественото е не самото пътуване, а предизвиканите от него преживявания — не пейзажът и емпирическите случки, а атмосферата, която носят, емоционалното осмисляне и извисяване над тях. И това друго, леко елегично пътуване, вече в сферата на духа, за което в онзи момент имах само инстинктивно предчувствие, беше задоволило по свой начин непотушената у мене романтическа склонност към приключението. Затова далече от всякаква грижа за занимателност, книгата на Константинов не само ми допадна, а беше за мене и един вид малко литературно събитие — приятно докосване до още неизпитани преживявания.

Ако съдя от някои случайно опазени извадки, по-голямо впечатление ми е направила втората част, където са поместени пътеписите от чужбина. И това е естествено: тук авторът ни развежда из един, както ми се струваше тогава, далечен и непостижим свят, който историческите и литературни напластявания старателно бяха наложили на въображението ми. Дълго време например носех в себе си онова, което бях прочел за Венеция — този „гигантски медальон от син емал във филигранна рамка“**. Завинаги остана в паметта

* Когато започнах да работя върху очерка, потърсих тези стихове и ги намерих в хумористическия седмичник „Смях“ (год. I, бр. 9 — 1911) — стихотворението „Балада“, подписано с псевдонима Душечка.

** Освен в книгата „По земята“ (пътеписа „Пътюм“), откъдето е взет, този текст за Венеция се среща още на две места у Константинов — веднъж в първия вариант на същия пътепис (сп. Демократически преглед, год. XVII, кн. 6—7, публикуван с псевдонима Semper Idem)

ми оная галантна сцена — моментната среща-разминаване с мечтаната жена, родена не от майка, а от копнежната неудовлетвореност на автора — сцена, която призовава мълчаливо безплътните елегантни видения на Гвидо Рени, за да завърши с тази горестна жалба, така характерна за сентименталната приповдигнатост на Константинов: „Аз дойдох само на една малка панихида за единствената и несбъдната любов.“ А двайсет години по-късно, при няколкодневен престой в Ница, случайно обзет от далечни асоциации, трябваше да мина под зашумения купол на Авеню дьо ла Виктоар със събудения спомен за някога прочетеното.

Разбира се, в книгата имаше и какво да не ми хареса. Главното, ако не и единственото, нещо беше това, че някои очерци, колкото и естетически дозирани, ми се сториха накърнени на места от господстващия тогава дух на национализъм. А понеже беше време на левосектантство, когато в нашите среди националният нихилизъм минаваше едва ли не за идейна добродетел (класическата теза, че пролетариите нямат отечество, се разбираше в буквален, не в метафоричен смисъл!), тласкаха ме към подозрение дори и невинните патриотически пориви на автора. За щастие всичко това бяха само леки сепвания, които много добре се уравновесяваха с общия хуманитарен тон на книгата и с плахите социални намеци, пръснати тук-там из нея. Така че този пръв допир с една художествена мисловност, която не познавах, въпреки някои малки колебания ме приближи още повече към Константинов.

Сътресението дойде по-късно, с прочитането на романа „Кръв“ — неговия пръв и последен опит за художествено обобщение с по-голям обем.

Мисля, че нито една книга от трийсетте години не е възбудила повече страсти и не е предизвикала по-голям брой крайни оценки от този роман. И лесно е да се разбере защо — защото е изграден сюжетно върху събитията от 1925 година, които бяха още пресни в съзнанието на хората и в онзи момент служеха мълчаливо за вододел на политическите настроения. При вземането на отношение към такива книги интересът към реалното художествено съществуване отиваше на заден план и първият възникнал въпрос беше: на коя страна застава авторът? Имаше обаче нещо друго, което не можеше да се подмине без внимание — това, че романът беше получил положителна оценка от някои реакционни среди и, което е особено важно, че завършваше с открита възхвала на идейната капитулация. Спомням си например думите на стария партийен публицист Дойчинов, произнесени след погромата: „Лъжа беше всичко предишно, лъжа, в която пораснах, живях и остарях.“ Спомням си също онези две реплики в затвора между оцелелите участници в събитията — помощник-аптекарята Соколова и лекарката Вера Добрева, станала майка от кратката си близост с главния герой Чавдаров. Соколова: „Ти не си вече с нас, нали, Вера?“ И последвалия отговор: „Не, Цвета... не съм. Отдавна не съм... За всекиго идва тоя час...“ За всекиго ли? — питахме се ние с негодувание. Примерите, които наблюдавахме наоколо, ни даваха достатъчно основание да разберем, че това бяха не думи на живи хора, а подсказани мисли от автора. Нищо по-естествено тогава, че този край на романа ни се виждаше не само неоправдан, а и обиден. Така именно го приех и аз. Затова, макар да отхвърлях в себе си крайните квалификации на левия печат,* бях обладан от непреодолима скрита резерва към Константинов, която по един или друг начин се

и втори път в разказа „Пепел“, поместен в книгата му „Ден по ден“ (1938). Читателят, който се интересуваше, може да ги сравни, за да види нагледно как грижливо е търсен най-точният езиков израз.

* Вж. Мицо Андонов. Кръв. Роман от К. Константинов (в. Щит, год. I, ср. 18, 1934); Г. Караславов. За фашисткия роман Кръв (сп. Звезда, год. II, бр. 16, 1934); и Дим. Панов. Кръв — роман от К. Константинов (в. Мисъл и воля, год. IV, бр. 26, 1934).

проявяваше всеки път, когато вземах на ръка негова книга. Трябваше да изтекат много години, да станат известни някои негови актове на гражданско поведение през тежките моменти на войната, за да се върна най-подир към тази проста истина, която уж ни беше ясна още от първия момент, но поради господстващите догматически задръжки не искахме да си спомним — човек може да не мисли като нас, без да е наш идеен противник.

Ако беше лесно, поради една случайност и поради моите по-особени интереси, да добия някаква обща представа за физическия и литературен профил на Константинов, не така лесно се оказа да се доближа до живия човек.

Не ще и дума, още с идването ми в София той беше между „набелязаните“ писатели, към които имах вече отношение. Затова не само следях литературните му прояви, а се интересувах и от личното му присъствие тук и там. Спомням си смътно да съм се озовал на някаква негова сказка за Димчо Дебелянов, вече по-ясно негови полемични схватки в печата и от всичко най-ясно познатата от някога осанка, която се появяваше от време на време в някой от тихите кътища на кафе-сладкарница „Цар Освободител“. Но макар да се движеше в литературните среди, Константинов не беше от хората, които лесно можеш да доближиш и заприкажеш. Възпитан в дух на възрожденска почит към човека на перото, скъп на думи и малко нелюдим, като да е сърдит някому, той владееше до съвършенство изкуството на предупредителността и сам налагаше предупредително отношение към себе си. Години по-късно, когато бяхме вече познати, той писа със спотаена носталгия за свенливостта на хората от своето поколение, за да ги противопостави с нескриван гняв на някои млади с техните „просташки безцеремонности и маниачества“. Но и преди да беше изрекъл тези сурови думи, малко необичайни за неговата склонност към естетизиране, личеше, че достъпът до него беше труден и предполагаше освен другото още и някакъв оправдан повод. Такъв повод беше за мене участието му в юбилейния лист „Д. И. Полянов“ (1945), на който, заедно с Д. Б. Митов бях един от редакторите, а поради липса на техническо лице и фактически уредник. Така че на мене се падна да търся Константинов за поръчаната статия.

Запомнил съм този пръв личен контакт с две неща — с една изненада от биографичен характер и с един мълчалив урок по литературна етика.

По онова време ние бяхме още далече от мемоарните изповеди на книгата „Път през годините“ и аз съм могъл да знам малко нещо от житието на Константинов. Беше ми известно само това, че е роден в Сливен и е юрист по образование, но нищо не ми е подсказвало за някаква лична връзка с Полянов. Още по-малко съм могъл да предполагам, че този „заклет естет“, за когото литературата беше пречистен дестилат от духовност, е бил въведен някога във френската поезия, а донякъде и в поезията изобщо тъкмо от своя антипод, от първия открито и яростно „ангажиран“ привърженик на публицистическата поезия у нас, и е запазил за него топло чувство на признателност и уважение — признателност към човека и уважение към неговото дело и неговия обществен идеал („най-човечният на земята“). Затова статията на Константинов покрай интересните биографски подробности ми разкри автор и юбиляр в едно неподозирано етическо отношение, несъвместимо с догматическото пуританство — отношение, при което човешките съчувствия вземат превес над идейните и естетически предпочитания.

Имаше обаче и нещо друго.

Помня много добре — и това беше нова изненада! — как тази статия беше приета от Д. Б. Митов. Човек на пристрастията, който не скриваше своята враждебност към „естетите“ и открито издевателствуваше над тях,

често пъти без право и без повод, така че и в листа на Полянов някои се появиха „пооскубани“, Митов се отнесе с неочаквано внимание към Константинов. Е, вярно е, шеговито, но все пак — внимание. (А не е имало нищо за чудене — беше ги сближило инцидентното сътрудничество на Константинов в „Литературен глас“ с няколко полемически ухапвания в духа на вестника.) „Борисе — казваше той широко ухилен, — гледай да не направим някоя грешка. Коста затова е Душечка, защото е чувствителна душа. Статията му трябва да бъде поместена на видно място, с повече въздух.“ И като взе своя прочут „канап“, измери шпалтите и в долния етаж на една страница от макета очерта правоъгълник: „Тук!“ После, все така закачливо ухилен, предупредително додаде: „И никакво съкращаване на името му. Да се набере, както е дадено: Константин Константинов. Инак очаквай размирици.“ Така и стана. Статията на Константинов, грижливо набрана и свободно разположена, мина като подлистник на една от вътрешните страници на листа. И името, разбира се — без никакви съкращения. С една реч, всичко беше направено, както трябва — нямаше от какво да се боим. Така си мислех, но не излезе точно така.

Когато формите бяха качени на машината и се появиха първите отпечатъци, сгънах няколко броя от листа и се отправих към „Цар Освободител“. Не щях да бъда на своите години, ако не потърсех някого да покажа онова, в което и аз бях вложил някакви усилия. И по игра на случая попаднах тъкмо на Константинов, който беше заел една от масите на дъното. Приближих се до него, поздравих го и разтворих листа да му покажа статията. Той се заинтересува и като я обгледа, без да изрази каквото и да било неодобрение, се обърна към мене с някакъв въпрос около заглавието. Какъв точно — не помня. Изглежда, че беше станала някаква малка промяна, но аз не знаех каква точно, а и той, както ми се стори, не й отдаде голямо значение. Това ме окуражи да му кажа, че бяхме се отнесли към ръкописа му с най-голямо уважение. И тук, без да съзнавам и най-малко какво върша, додадох, че съм съкратил само две-три думи. „Какви думи?“ — попита той като жилнат и едвам сега си дадох сметка какво бях направил.

Запазен случайно, пред мене е ръкописът на неговата статия, изписан калиграфски със зелено мастило (това любимо зелено мастило на писателите от старото поколение!), върху който е оставил следи редакторският молив. Затова и днес, след няколко десетилетия, мога да възстановя с абсолютна точност в какво се състоеше моята самоволна намеса.

И в двата случая, за които говоря, става дума за поезията на Полянов.

„В неговия боен вик — пише Константинов в тази статия — кънти само копнежът за победа — няма хрип на ненавист.“ И малко по-нататък: „Д. И. Полянов е почти единственият предходник на социалната поезия, която едва в последните десетилетия стигна върха си в Маяковски.“ Само копнеж за победа ли? — питах се с учудване аз, като четях ръкописа. А нима трябва много да търсиш, за да откриеш в неговите строфи укорите, заканите и гневните нападки срещу тирани и потисници? Нали тъкмо с това са характерни „Срутените кумири“, наивно несръчни като всяко начало, с които започва литературното му поприще? И после какъв предходник е Полянов? Той не предхожда социалната поезия (по-точно е да се каже социалистическа, но поради естетически задръжки в лексиката на Константинов някои думи трудно си намираха място), а осъществяваше тази поезия — все едно с каква дарба и с какви художествени средства. Никакво съмнение, казвах си, човекът се е поддал на инерция. Заел се да пише спомен за младите години на писателя, което предполага мислено връщане назад, и в случайните си съждения за поезията му се е доверил на несигурни стари впечатления, без да про-

вери литературните факти. И със съзнание, че отстранявам очевидни грешки, направих две микропоправки: съкратих края на първото изречение — „Няма хрип на ненавист“, а във втората замених думата „предходник“ с думата „представител“. Както се вижда, нищо повече от леко омокотяване, без накръняване на авторовата мисъл (думите „само копнеж“ вече мълчливо отричат „ненавист“, без остротата на последвалото отрицание обаче).

Такава беше моята редакторска намеса. И сега, с тон на виновност, събрал целия си запас от такт и красноречие, се опитах да обясня случая — да го обясня, а навярно малко нещо и да го омаловажа. Но Константинов не се оказа много разположен към обяснения. Като направи гримаса на досада, изслуша ме навъсено и накрая със съдържан укор изрече нещо приблизително такава: „Има осветени правила, драги колега. Тези работи без съгласието на автора не стават.“ И млъкна отново, изпълнен със смразяващо негодувание, което, ако имаше език, трябваше да значи: „Дотам ли стигнахме — вечерашни деца да ни учат как се пише!“ Почувствувах непреодолимо угнетение — да имаше как подът да се разтвори и да потъна. Щях да бъда хиляди пъти по-доволен, ако някой започнеше да ми се кара и дори да ме ругае за станалото — поне щях да се утешавам със съзнанието, че изкупувам вината си. Но подът не се разтвори, а и Константинов не добави повече нищо. Думите бяха станали излишни. Не ми оставаше друго, освен да се извиня и оттегля.

Когато след ден-два му разказах за станалото, Митов се разсмя с цялото си гръмогласие, като да ми беше устроил някаква весела клопка. „Нали те предупредих — тресеше се той от удоволствие, облегнат на дебелия си бастун — с естети шегата не бива. Оправяй се сега сам. И помни, че Коста не забравя лесно тези неща.“

Прав ли беше Митов — не бързах да съдя, защото до онзи момент нямаш достатъчно лични впечатления от човека. Но от онова, което последва по-късно, останас в убеждението, че думите му се потвърждаваха.

Няколко месеца след случката, за която поменах, станал междувременно председател на писателския съюз, Константинов взе дейно участие в чествуванията по случай тригодишнината от разстрела на Никола Вапцаров — не само в София, а и в родния град на поета. И се случи така, че трябваше да пътуваме с един автобус до Банско, да бъдем за малко време заедно на сцената и вечерта след тържеството — на една и съща маса в ресторанта. Нещо повече, на връщане се озовахме наблизко един до друг, а знае се какво означава такова съседство при такива обстоятелства. При това пътуване и още повече при престоя в Банско имах възможност не само да наблюдавам Константинов, а макар плахо (нали все още се чувствувах виновен!), да го доближа и заговоря. И поради причини, които лесно се разбират, помня дори кое даде повод за един такъв разговор.

Не мога да кажа как — дали от словото, което произнесе, или от случайно дочутото — в Банско за пръв път узнах, че Константинов се беше явил някога в Телеграфо-пощенското училище като свидетел на защитата по делото Антон Иванов — Вапцаров, посочен не знам точно от кого. А по онова време, поради малкия брой публикации, фактите около този процес още не бяха добре известни и всяка подробност беше от естество да възбуди интерес. Нищо чудно тогава, че любопитството започна да ме гложде и накрая взе връх. Затова, като преодолях стеснението си, още при първия удобен случай се обърнах към Константинов и го заговорих с надежда, че можех да чуя нещо ново, и навярно с неосъзнатото желание да залича лошия спомен от случката в „Дар Освободител“.

Излишно е да казвам, че по време на съпротивата явяването в един политически процес с намерение да облекчиш съдбата на хора, които са обя-

вени за врагове на държавата, дори когато не носеше особени рискове, само по себе си представляваше акт на гражданска доблест. А понеже в случая се отнася не до какъв да е процес, а до процес от национално значение, то добиваше стойност на участие в историческо събитие, където личности и случки неочаквано прерастват в други мащаби на измеримост. В такъв случай, без да е подозирал, човек вижда с изненада, че има да каже много повече от онова, което е предполагал, и дори когато не страда от бързивост, лесно се увлича от потока на преживяното. Понеже е така, имах всичките основания да смятам, че моят въпрос щеше, ако не друго, поне да събуди някои отделни случки и впечатления. Но не излезе така. Като се спря и ме погледна със снизходителното внимание на човек, който знае цената си, Константинов се задоволи с няколко общи думи, изтръгнати сякаш насила, без да добави нищо ново към онова, което знаех. След това, вече леко оживен, мина към проблема за нравствения дълг и накрая добави, че той бил, ако добре си спомням думите му, „единствено оправданата обвързаност, която изключва всички други и без която творецът е немислим“. И това беше всичко.

Малко по-късно друго едно събитие, пак от литературно естество, ме постави на няколко пъти в досег с Константинов. Говоря за първата национална конференция на писателите (септември 1945), на която, като председател на съюза, той беше домакин и заедно с това пръв докладчик — докладчик по въпросите на българската белетристика.

По онова време, ако не се смята нещастното ми сътрудничество в редакцията на „Литературен фронт“, аз не заемах никаква платена длъжност и няхах преки служебни задължения в съюза. Изглежда обаче някой някъде ме е смятал „активист“ и когато се стигна до подготовката на конференцията, неочаквано бях станал необходим и трябваше да изпълнявам някои задачи от организационно и техническо естество. Това именно беше причина да се доближа до Константинов, вече полуслужебно — за добрия край на една обща работа. Помня от този многократен досег грижата му за доброто представяне пред чуждите делегации, стремежа към литературен разговор на общодемократична основа и при всички случаи все същата хладна вежливост, която вече познавах и в неувереността си бях склонен да смятам за израз на лично отношение към мене. И все пак тъкмо във връзка с тази обща работа имах случай да изпитам за момент и една постъпка на ласкаво внимание. Повод за това даде една моя статия за конференцията, отпечатана в списание „Изкуство“, в която покрай общата преценка ставаше дума и за неговия доклад.*

Текстът на Константинов е публикуван в специалния сборник, посветен на конференцията, и е известен. Ако е необходимо да го поберем в една словесна формула (срещу която авторът би възнегодувал със всички сили, защото органически не можеше да понася формулите), можем да кажем, че в най-общ план той утвърждава реалистическото направление в българската белетристика. Затова в главните си линии не противоречи на новите изисквания, които се поставяха пред литературата, беше приет, общо взето, добре и, доколкото знам, не стана предмет на нито една фронтална атака. Отделни места в него обаче бяха оценени като опит да се пренебрегне гражданското начало в литературата. Някои автори, главно привърженици на „новия реализъм“, не можеха да се съгласят с прокараното мнение за българската „социална белетристика“, в която — както твърдеше докладчикът — „твърде често преминават от социалност и поставените идейни тезиси, за съжаление, не оставят голямо място за изкуството“. Още по-малко можеха да приемат неговата

* Б. Делчев. Националната конференция на българския писателски съюз (сп. Изкуство, год. I, кн. 8—9, 1945).

генерална присъда над новите им белетристични творби, създадени след двете септември, в които не искаше да види нищо повече от „най-добри произведения... и тъжната липса на едно сравнително приемливо изкуство“. Но много гласове, вече не само на засегнати белетристи, се чува срещу схващането му за отношението между идейното и литературата. „Колкото за българската прозаично изкуство — казва се в доклада, — то няма нужда да му се поставят идеи и проблеми — или да му се определят идеи и насоки. Само то му раждане, извървяният досега път и днешният негов облик говорят достатъчно: най-вярна служба на народа, като отразява живота на този народ.“ „Как така! — негодуваше Кюлявков, който ми поръча статията за списанието „Изкуство“. — Какъв е този гнил либерализъм? На самотек ли ще оставят работите?“ Но нито той настоя да засегна тези въпроси, нито аз бих се съгласил. (Аз имах свои възражения и виждах доклада на Константинов по малко по-друг начин.) Задачата, която ми се постави, беше много по-проста: да напиша къса информационна статия за конференцията. Тъкмо това се помислих да сторя, без да влизам в каквато и да било полемика. И между другото, като се стараех да направя обща характеристика на докладите, назовавах вниманието на читателя към две особености: че са дело на писатели с различни естетически схващания, което значи, че не се покриват напълно анализ и изводи, и освен това, поради ограничения си обем, не си поставят за задача да изчерпят засегнатата тема. „Но всичко това — добавях веднага — имаше по-скоро благоприятно отражение върху работата. Прокарването на различни гледища подчерта онзи дух на търпимост, който беше главната отличителна страна на конференцията. А конспектообразният характер на докладите даде място на много разисквания.“ По-нататък следвах няколко характерни цитата от доклада на Константинов за тематичния обхват на нашата белетристика, които по моя преценка се отнасят изобщо до българската литература. Както се вижда — нищо особено, което можеше да възбуди каква реакция. Но изглежда, че веднъж написано, словото има своя сила и свои непредвидими последици.

Един ден, повикан на някакво заседание в тогавашния КНИК (Комитет за наука, изкуство и култура), поради разсеяност случайно се вмъкнах в бюрото на Константинов, по онова време щатен служител в комитета. Смутен се, като да бях заварен на местопростъпление, започнах да се извинявам гузно и да се тегля назад. Нали и без това имах към него придобито чувство на виновност! За моя изненада обаче, вместо да изрази досада, Константинов се надигна от стола си и направи жест да остана. И аз заставах в очакване до работата. „Тъкмо случай да ви кажа — рече той почти равнодушно: — четох вашата статия.“ Но аз не можех да се сетя за каква статия ставаше дума и с гурно бях изразил това по някакъв начин. „Вашата статия за конференцията“ — додаде той, за да ме изведе от недоумението. (Тя беше излязла отдавна, а не я отдавах значение, за да се сетя веднага какво имаше пред вид.) „Говорих в нея за „дух на търпимост“. Добре е, че има хора, които забелязват и отбелязват това. После, както ми се стори, с някакъв едвам доловим тон на държане: „Да ви кажа ли, търпимостта е единственият климат за създаване на добра литература. За жалост, това не винаги се разбира.“ (По-късно ми често щях да чувам от него думата „климат“, когато говореше за отношенията между творците и за условията на творческа работа.) И млъкна неочаквано, казал всичко, което имаше да каже. Явно, скъп на похвали, той беше почувствувал потреба да ме заговори не заради някакъв случаен текст, който по-късно не заслужаваше никакво внимание, а защото беше открил в него някои неизречени свои мисли. То се знае, бях поласкан от постъпката му и я при

като моментно разположение към мене — единственото от онези първи дни на нашето познанство.

И тъй, от ранните контакти с Константинов съм запазил спомена за един предупредителен човек с подчертан стремеж към мисловно и естетическо извисяване, който проявява нервна тръпка и при най-малкия опит за принижаване към бита. В усилията си да се задържи на тази плоскост — да не бъде засегнат или да не засегне някого — той е винаги нашрек и се старае не само да пести, а просто да мери думите си. Затова, без да проявява надменност, не предразполага към общуване, още по-малко към интимност, и макар чужд на големство, с поведението си ви държи на почетно разстояние. С една реч, това е сдържан човек, обзет от постоянно състояние на охранителна бдителност, което го прави напрегнат и някак потенциално бодлив дори когато е в най-добро разположение на духа. Тъкмо под натиска на тази стаена бдителност той отиваше и по-нататък, за да стигне до един малко любопитен парадокс: започнал своето литературно поприще със стихове в хумористичните издания, в отношенията си с хората не допускаше никаква шега и закачка — за него тези изравняващи волности, които заплашват да накърнят съкровено, бяха забранена духовна територия. И всичко това не бяха скрити прояви на характера му — те проличаваха едва ли не още в момента, когато добиваше възможност да го приближиш и заговориш. Още в този първи момент ставаше ясно, че това е „мъчен човек“, ревнив към себе си и още повече към своето дело на писател. Естет по духовно устройство, с усет за нюанса на думата и с изисквания за симетрично уравновесена фраза, той блдеше над всяка написана дума и не допускаше никаква странична намеса в своя текст. И въпреки тази склонност, която стигаше понякога до мъчителен педантизъм, имах възможност да се убедя, че авторското му честолюбие не отиваше оттатък разумната самоохрана.

За пример ще приведа един случай от много по-късно време, който, без да съм търсел, ни връща към първия ни личен контакт.

През последните месеци на 1967 година в издателство „Български писател“, където работех тогава, постъпи ръкописът на поредния том от мемоарната серия „... В спомените на съвременниците си“, замислен като том на старите п а р т и й н и п и с а т е л и и възложен на Ангел Тодоров. А между партийните писатели — нужно ли е да казвам? — беше, разбира се, и Д. И. Полианов, чието име ме подсети за нещо далечно и почти забравено. Затова — и от обикновено любопитство, и защото бях един от отговорните редактори на библиотеката — още с постъпването на ръкописа разтворих папката да видя какво съдържаше. И не се учудих: покрай другото, в него беше включена и някогашната статия на Константинов, а в бележките накрая направо се казваше, че е взета от юбилейния лист „Д. И. Полианов 50 години“. При това, както разбрах, беше взета, без да е искано съгласие на автора. Тъкмо случай да премълча и да стана виновен за втори път, сега вече и на още едно основание! За да избегна предполагаемите неприятности, колкото и да ми беше неудобно, реших да се обърна направо към Константинов. И му телефонирах, като очаквах мъчителен разговор (покрай другото още и за това, че в момента не беше добре със здравето). Този път обаче опасенията ми не се оправдаха. Константинов ме изслуша спокойно и без каквито и да било уговорки се съгласи статията му да бъде включена в сборника. А на моя недовършен въпрос: „Ще чакаме да я получим или...?“, който негласно беше насочен към автентичността на текста, отговори, че поради здравословни причини не могъл да се занимава с такива неща — статията да бъде преписана от листа. „Може би ще се наложат някакви поправки?“ — попитах плахо аз.